

M. Kasianova

A NEW APPROACH TO THE PROBLEM OF CLASSIFICATION MIGRATION PROCESSES

In the article on the basis of the analysis methods, scientific approaches and theories on the issue of classification of migration processes a new approach to the problem. Analyzed the interdependence and mutual influence between migration and the processes taking place in the international arena. The international system is constantly undergoing changes and transformations as a response to new global challenges. This creates need for development research in the study of migration as a global process. Because of this, there are more new theoretical approaches to determining the types and classification process that is studied in this paper.

In the most general sense, classification - a selection of objects on a quantitative basis, and typology (typing) - for quality. In most cases, migration is classified by quality sign, because it would be to select the types of migration. However, for various reasons, in the scientific literature there are different names for this process of understanding reality, which in most cases have a number of special features.

Thus, there are many kinds and forms of migrations. In studying this issue should pay attention to the conditions that encourage people to leave their country. In addition, the establishment of classification has a great influence theoretical school, according to the principles which the scientist makes their hypothesis. Research has shown that on the background of the fact that a large number of researchers developed a classification factors based on which were based typology and defined types of migration, it is necessary to study and interpret comprehensively all components of its political dimension and interdependence with international processes. This will allow more rationally to solve the issues of regulation of migration flows between countries and to contribute to the further global development of the world.

Key words: *migrant, kind of migration, classification, types of migration.*

УДК 321.01[323.3:352]

А.М. Кучуран

БІЗНЕС ЯК ПОЛІТИЧНИЙ АКТОР МІСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ

У статті розкривається участь бізнесу в політичному житті міста, розглядається його роль як політичного актора у контексті міських політичних режимів. Розглянуто теорії міської політики, які сформувались у політичній науці та суміжних дисциплінах та виокремлено в них політико-економічну складову. Автор пропонує політико-економічний аналіз взаємовідносин бізнесу та міської влади, який складається з п'яти елементів. Також аналізується типологія взаємовідносин бізнесу та влади в локальних політичних режимах і перспективи її застосування до українських міст.

Ключові слова: *міський політичний режим, бізнес як політичний актор, міська влада, міська політика, правляча коаліція.*

Взаємовідносини політичної влади і бізнес-середовища посідають вагомe місце в країнах із ринковими відносинами. Ще важливішу роль ці взаємовідносини відіграють у міських політичних режимів, принаймні, з точки зору відповідної теорії (*Urban regime*

theory). Остання стала домінуючою в дослідженнях сфери міської політики, починаючи з 90-х років ХХ ст. Початок формування теорії зазвичай пов'язують з ім'ям Кларенса Стоуна (*Clarence Stone*) та появою його роботи «Режимна політика: правління в Атланті в 1946-1988 рр.», в якій була сформована концепція міського режиму.

Метою статті є аналіз взаємовідносин міської влади та бізнесу на рівні міст з огляду позицій теорії міських політичних режимів. Відповідно до поставленої мети виокремлено наступні завдання: розглянути підходи дослідження міської політики; виокремити елементи політико-економічного аналізу міських політичних режимів; проаналізувати типологію взаємовідносин економічних акторів та політичної влади в міських політичних режимах.

Серед західних дослідників питання політико-економічних взаємовідносин набуло поширення з 80-х років ХХ ст., коли відбувся перехід від дослідження міської політики як публічного управління (*government*), де центрами прийняття рішень є органи місцевого самоврядування, до її розуміння як політико-економічного управління (*governance*). Останнє передбачає більш складну структуру управління і окрім діяльності публічних органів управління аналізується й роль інших акторів, часто не публічних, як от бізнесу. Класичними є роботи К. Стоуна, Х. Молотча, Дж. Логана, К. Доудінга. З 2000-х років дана проблематика набула розвитку серед російських науковців (В. Ледаєв, В. Гельман, Р. Туровський, Д. Тев, Н. Зубаревич та ін.), які окрім теоретичного осмислення та адаптації західних теорій, здійснювали й емпіричні дослідження. Українські дослідники дещо почали звертати увагу на питання міської політики саме з точки зору політичних взаємовідносин, а не аналізу формального управління (таких як міська рада, мер чи виконком), тільки в останні декілька років, але цей напрям знаходиться тільки на стадії становлення. Варто згадати роботи П. Левчука, В. Пащенко, С. Рибалки, Я. Балановського.

В середині 1970-х років в американських дослідженнях міської політики на думку С. Роджерса (*S. Rodgers*) домінували три напрями: 1) довготривалі дебати між представниками елітизму та плюралізму; 2) робота Чиказької школи в сфері взаємовідносин людини і навколишнього середовища (*human ecology*); 3) зростаючий вплив неомарксизму [19]. Британський науковець Д. Хілл (*D. Hill*) виокремлює вже чотири підходи до вивчення міської політики у Великобританії, а російська дослідниця О. Ледаєва (*O. Ledяeva*) застосовує цю класифікацію загалом для аналізу сучасних теорій міської політики [8, с. 171-176]. Нас найперше цікавлять політекономічні аспекти даних підходів, на розгляді яких детальніше і зосередимось.

1. Неолібералізм, неоконсерватизм та обмежена роль держави. В цих моделях міської політики акцент ставиться на відповідальності індивіда за власний добробут, тоді як роль держави обмежується головним чином забезпеченням правової основи суспільної діяльності. При цьому неоліберальна орієнтація акцентувала увагу на відносинах індивіда та держави, а неоконсервативна – на місці індивіда в моральному порядку. Державне забезпечення послугами, у відповідності зі стандартами державної бюрократії, було відкинуто на користь ринку, який забезпечує більшу свободу та індивідуальний вибір. Результатом стало скорочення державного регулювання ринкових відносин, приватизація значної частини послуг, а там, де державний сектор продовжував виконувати функції забезпечення населенню послуг, активно впроваджувались ринкові механізми.

2. Політико-економічний дискурс. В ньому виділяється декілька підходів, спільним для яких є акцент на аналізі національних та міжнародних економічних процесів та динаміки сучасного капіталізму:

- теорія регуляції і пост-фордизм. Зростання ролі інновацій, підприємництва й гнучкості робочої сили та інші зміни, що відбулись в капіталістичному виробництві в

перші післявоєнні десятиліття, змусили до змін в характері соціальної регуляції та заміні «держави добробуту» на «державу роботи» (відповідно «*welfare state*» та «*workfare state*»). На міському рівні це відобразилось в переході від універсальних державних форм забезпечення послугами до приватних, ринкових форм. На зміну централізованим (бюрократичним) механізмам стандартизованого набору послуг прийшли децентралізація, різноманіття та гнучкість;

- теорія публічного вибору. В контексті міської політики дана теорія акцентує увагу на поведінці місцевих чиновників, які прагнуть максимізувати власні вигоди шляхом розширення державних (публічних) послуг населенню;

- неомарксизм. В марксистських інтерпретаціях міський простір є місцем перебігу суперечливого процесу накопичення капіталу, що призводить до криз. Саме капіталістичні класові відносини фундаментально визначають основи та перспективи міської політики. Остання розглядається як елемент державної структури, яка забезпечує умови для функціонування ринкової економічної системи. Міська політика реалізується головним чином в інтересах великого капіталу, а носієм цього капіталу є перш за все центральна політична влада, яка має можливість реалізувати свою волю як на національному рівні, так і на місцевому, через тиск на місцеві органи влади. Дослідники, які тяжіють до інструменталістських пояснень політики і влади (С. Кокберн, Дж. Лоджкін, І. Хейес), підкреслювали єдність капіталістичної держави як єдиного цілого. Міська політика та місцеві політичні інститути володіють обмеженою автономією і, по суті, задаються з центру. Тому вивчення міської політики, на їхню думку, має обмежене значення, оскільки її динаміка формується в основному за межами міського простору.

Дещо інше пояснення міської політики у прихильників структуралістського підходу (С. Дункан, М. Гудвін, М. Кастельс, Р. Хілл). Вони вважають, що для успішного виконання державою функцій акумуляції та легітимації потрібна суттєва автономія в двох відношеннях: а) між державою та пануючим класом та б) між різними частинами держави, в тому числі між центральними органами влади і структурами міського управління, що робить міську політику більш значимим об'єктом дослідження, аніж в інструменталістському підході.

3. Елітистсько-плюралістичний дискурс. В американських теоріях міської політики центральне місце посідали пояснення, запропоновані двома традиціями в політичній соціології: елітистською (Ф. Хантер, У. Домхофф) та плюралістичною (Р. Даль, Н. Полсбі, Т. Кларк). «Хто править?» - навколо цього питання розгорталась основна наукова полеміка [6, с. 32-68]. Елітисти вважали, що конфігурація владних відносин у міській спільноті визначається характером її стратифікації, поділом на певні класи та групи в ієрархічному порядку. Дослідницькі методи, які вони використовували, як правило, виявляли домінуюче становище бізнес-еліт в силу їхніх вигідних стратегічних позицій та володіння значними ресурсами. Плюралісти відкинули основну тезу елітистів, вважаючи, що влада, як на рівні держави, так і на рівні міста, розосереджена між різними групами, що активно беруть участь у прийнятті рішень і ця влада різниться між цими групами в залежності від сфери діяльності (прийняття рішень).

В процесі полеміки між представниками цих наукових традицій відбувалось зближення ідей, що в кінцевому результаті призвело до появи теорій «машин росту» (*Urban growth machine*) та «міських політичних режимів», які є сучасними версіями відповідно елітизму та плюралізму. Втім, між цими двома теоріями є суттєві відмінності. У. Домхофф (*W. Domhoff*) зазначає, що теорія машин росту починає з приватного економічного сектору і показує, як і чому він використовує політичну владу, тоді як теорія міських режимів починає з місцевих органів влади і потім розглядає, як звичайні чиновники знаходять партнерів по коаліції серед приватного сектору [16]. Тобто,

основна різниця полягає у висхідній точці аналізу політико-економічних відносин на локальному рівні.

4. Постмодерністський підхід. Згідно цього підходу міський простір розглядається як місце кризи пізнього капіталізму, який може стати місцем «не громадянського майбутнього», де все більш очевидною стає сегрегація районів на процвітаючі та гетто. Місто в епоху модерну перестає формуватись його індустріальною основою; міська політика обумовлюється процесами споживання матеріальних та духовних благ. При цьому будівництво крупних торгових центрів в передмістях, розвиток інфраструктури, мережі Інтернет та медіапростору руйнують ідею міста як унікального та окремого місця; люди стають громадянами світу, втрачаючи «місце проживання» [8, с. 171-176].

Як зазначалось вище, останні два десятиліття теорія міських режимів стала домінуючою в дослідженнях влади на рівні міст, оскільки пояснює широкий спектр політичних взаємовідносин, що складаються в місті (як формальних, так і неформальних). Вона розглядає політичний процес у міських спільнотах як результат діяльності правлячих коаліцій і домовленостей між ключовими акторами. Одним із таких ключових акторів є бізнес.

Теорія міських режимів суттєво змінила ракурс вивчення влади в локальних спільнотах, що зумовлено як новими підходами в розумінні природи і форм влади, так і зміщенням акцентів в її дослідженні. К. Стоун і його послідовники розширили розуміння простору політичної влади в місті, фокусуючи увагу не стільки на «соціальному контролі» («влада над»), скільки на «соціальному виробництві» («влада для»). На відміну від старих дебатів між плюралістами та елітистами стосовно відповіді на питання «хто править?», де увага зосереджувалась на вивченні ступеню впливу тих чи інших груп на прийняття рішень, теорія міських режимів першочергово звертає увагу на здатність політичних акторів досягати поставлених цілей. Важливо зазначити, що концепція міських режимів, пояснюючи привілейоване становище бізнесу в коаліціях, надає більше значення структурним факторам. Поряд із «соціальним контролем» та «соціальним виробництвом» Стоун виділяє «системну владу», яка закладена в інституціональних та структурних перевагах окремих груп, насамперед великого бізнесу. Ключова роль бізнесменів, у порівнянні з інтересами інших груп, обумовлена тим, що будучи найбільш забезпеченою ресурсами групою, контролюючи виробництво, інвестиції та зайнятість, бізнес-еліта й володіє цією «системною владою» [20, с. 978-990].

Також Стоун виокремлює «коаліційну владу». Остання демонструється в умінні домовлятися і створювати міцні коаліції. Таким чином змінюється і ракурс дослідження. Його предметом стає кооперація акторів і можливості, які при цьому виникають. Варто зазначити, що мова йде не про будь-яку кооперацію, а тільки про ту, яка виникає між акторами, що представляють різні сектори та суспільні сфери (формальні та неформальні, наприклад мер міста і місцевий бізнес або громадські організації), тобто має крос-секторальний характер. Така кооперація, окрім всього має також забезпечувати підтримку певного набору політичних рішень [7, с. 162-163].

Завдяки тому, що бізнес є основним контролером ресурсів, він виступає ключовим учасником у правлячій коаліції. Проте, відносна сила бізнес-акторів, складених із різних представників, які залучені до коаліції і присутність в цій коаліції інших груп інтересів (локальних ініціатив) буде варіюватись від місця до місця і змінюватись із часом. Тому міські режими суттєво варіюються по складу учасників (як і по іншим характеристикам), що є основою для побудови різноманітних типологій. Зокрема Стоун виділив чотири типи режиму: 1) режим підтримки статус-кво (сервісу), який фокусується на буденному наданні послуг і встановленні низьких тарифів; 2) режим розвитку, який сконцентрований на зміні використання території задля промоції росту; 3) прогресивний

режим середнього класу, який включає цілі захисту навколишнього середовища, збереження історичної спадщини, наявності доступного житла; 4) режим розширення можливостей нижчого класу, що підкреслює політику інвестицій в людський розвиток та розширення ринку праці. Останні два типи найважче досягнути, оскільки вони передбачають певний примус, стримування і регуляцію бізнесу, а не добровільну співпрацю [18, с. 813].

Проте зазвичай серед приватних інтересів, які залучені в правлячу коаліцію, ключову роль відіграє бізнес, а найбільш розповсюдженим типом режиму, на думку російського дослідника Д. Тева є «коаліція росту» («режим розвитку», «підприємницький режим», «корпоративний режим») основними акторами якого є бізнесмени та чиновники. По своїм характеристикам така коаліція дуже схожа з політичною структурою, описаною Х. Молотчем в якості «машин росту». Тому, деякі автори вважають машини росту окремим випадком міських режимів [12].

В якості типу правлячої коаліції «режим розвитку» («коаліція росту») володіє рядом характеристик, кожна з яких може бути предметом окремого дослідження. В складі такої коаліції, поряд з чиновниками, які зацікавлені в розвитку з фінансових та політичних мотивів, домінує і бізнес-еліта. Однак, багато авторів вказують, що ключову роль зазвичай відіграє окремий її сегмент, так званий «місцевий бізнес», перш за все власники міської нерухомості. Володіючи неомобільними активами, вони особливо зацікавлені в процвітанні міської економіки і намагаються стимулювати приваблення інвестицій за допомогою міської влади [12].

Поряд із власниками нерухомості в місті, ще одним політичним актором з бізнес сфери є будівельні фірми, тобто забудовники. Вони можуть бути як власниками нерухомості, так і займатись виключно будівництвом цієї нерухомості, виконуючи підряди. Підтвердженням того, що бізнесмени цієї сфери є також і політичними акторами можуть слугувати дані складу депутатського корпусу місцевих рад. Наприклад, із 60 депутатів Чернівецької міської ради шостого скликання (2010-2014 рр.), 10 депутатів – чиновники у структурах різного рівня; 15 депутатів зайняті у соціально-гуманітарній сфері (лікарі, освітяни, адвокати тощо); решта – 35 депутатів безпосередньо пов'язані із бізнесом (із них 15 є власниками бізнесу). Або інший приклад з функціонування вже міської ради міста Чернівців чинного скликання: серед депутатського корпусу 50% бізнесмени (21 з 42 депутатів), а до складу постійної комісії з питань земельних відносин, архітектури та будівництва, яка складається з 7 осіб, входить 3 депутати, тісно пов'язаних зі сферою будівництва (власний бізнес, членів сім'ї) [11].

Проте, на думку інших дослідників, керівна роль серед бізнес-середовища може належати не цим місцевим підприємцям, а навпаки, керівникам міських філіалів національних і транснаціональних компаній, яких часто до участі в коаліції штовхають відчутні матеріальні вигоди, так звані «селективні стимули» [18, с. 825-827].

Діяльність бізнес-структур (до речі, усіх форм власності, розмірів та організаційно-правових форм) має істотний вплив на розвиток міст, що обумовлено переліком основних функцій, які притаманні підприємству, а саме: створення робочих місць і розв'язання проблем бідності; розвиток регіонального і місцевого господарства та ринків; підтримання конкурентного середовища; насичення споживчого ринку товарами та послугами; забезпечення ефективного функціонування і соціально-економічного розвитку території, а також формування місцевого бюджету тощо [14, с. 293-301].

На думку автора, політико-економічний аналіз міських режимів має містити наступні елементи:

1. **Аналіз загального контексту функціонування міського режиму.** Тобто врахування зовнішніх по відношенню до режиму характеристик, до яких російський дослідник В. Гельман відносить географічне розташування, ресурси, соціально-економічну структуру, а також загальний контекст розвитку країни і світу [2, с. 130-151]. Це так звані структурні характеристики міських режимів, об'єктивно створені параметри їх функціонування, зміна яких не підвладна локальним акторам (як і загальнонаціональним) у короткостроковій перспективі. Проте, у середньостроковій перспективі соціально-економічні процеси на макрорівні здатні змінити структурні характеристики і викликати ті чи інші мутації в міських режимах [1].

Процеси децентралізації влади в Україні є прикладом саме таких змін, які відбуваються на загальнонаціональному рівні, але матимуть суттєвий вплив на конструювання локальних політичних режимів, як на рівні міст (міські політичні режими), так і на рівні регіонів (регіональні політичні режими). В термінології дослідника регіональних процесів Р. Туровського, стартовою позицією для вивчення регіональних політичних режимів має бути формальний інституційний дизайн [13, с. 83], що, на думку автора, характерно і для міських політичних режимів, особливо у світлі вищезгаданих процесів законодавчих змін. Таким чином, структурні обмеження хоч і не жорстко детермінують міські режими, але вони задають їхні рамки та обумовлюють передумови функціонування.

Ще однією характеристикою загального контексту функціонування міських режимів, яку, на думку автора, варто аналізувати є тип виборчої системи до місцевих органів влади та загальнонаціонального парламенту.

Останні правила висування кандидатів в депутати місцевих рад (рівня міських, районних, обласних рад) під час місцевих виборів в Україні 2015 року залишали це право виключно за політичними партіями (виключенням є посади голів міських, селищних та сільських рад, депутатів селищних і сільських рад, які могли бути самовисуванцями) (ст. 35 розділу VI Закону України «Про місцеві вибори») [4]. В такій ситуації вплив загальнонаціональних тенденцій перебігу політичних процесів на локальному рівні буде значно більший, а міська політика багато в чому стає заручником політичних союзів та конфліктів на центральному рівні. Відповідно й склад основних політичних акторів міського політичного режиму, їхні взаємовідносини буде іншим за такої виборчої системи, аніж, для прикладу попередньої, де була можливість самовисування на рівні міських рад. У такому варіанті, на думку автора, міський політичний режим і його учасники є більш залежними від центру, а у випадку намагання отримання бажаної автономії, можлива конфронтація по осі центр-периферія. Тобто, з одного боку, в Україні відбуваються процеси децентралізації, які передбачають розширення автономії місцевих органів влади, а з іншого, такий виборчий закон, навпаки, централізує й ще більше політизує місцеві процеси.

Стосовно парламентської виборчої системи, за якою відбувались вибори 2012 і 2014 років в Україні, то вона також суттєво впливає на контекст функціонування міських політичних режимів. У випадку місцевих виборів мажоритарна складова давала можливість у деякій мірі департизувати і знизити рівень політизованості в місті, оскільки інтереси депутатів-самовисуванців міської ради ймовірно менш залежатимуть від загальнонаціональних партійно-політичних процесів. Існування же мажоритарних округів у містах під час парламентських виборів створювало платформу для саме політичного протистояння між кандидатами, оскільки ціною перемоги на такому окрузі є мандат депутата національного парламенту. Тому місто автоматично втягувалось у ці політичні баталії загальнонаціонального масштабу, які далі відображались і на функціонуванні власне самих міських політичних режимів у вигляді надмірної політизації процесів прийняття рішень. За такої виборчої системи місто перестає бути

самодостатньою одиницею, а стає виборчим округом «вищого порядку», оскільки основні політичні актори міського режиму мають й парламентські амбіції та ресурси для їх реалізації. Тому розуміння міста як простору з власними специфічними проблемами може поступатись розумінню міста як парламентського округу, що впливає на функціонування міського політичного режиму.

2. **Виявлення учасників правлячої коаліції.** Методами виявлення складу учасників коаліції є позиційний (*positional*), репутаційний (*reputational*) та проблемний (*decisional*). Позиційний метод розглядає в якості суб'єкта влади індивіда чи групу, які займають відповідні посади (позиції) у формальній статусній ієрархії. Репутаційний метод визначає суб'єктів політичної влади на основі їх репутації, тобто думки респондентів (експертів) про їх можливість впливати на політичні процеси. Проблемний метод відносить до суб'єктів політичної влади тих людей, які здійснюють найбільший вплив на прийняття політичних рішень у тій чи іншій сфері. Також використовуються й інші методи, наприклад, ресурсний, мережевий, соціальної участі, який демонструє ступінь залученості людей у різні форми активності, метод виявлення лідерів думок, дослідження класової поведінки, аналіз преси і т.д. [7, с. 177-178]. Окрім цього, важливим також є аналіз біографії та кар'єрного зростання учасників коаліції (з яких сфер є вони вихідцями); особливо цікава ситуація з чиновниками, які до цього працювали в бізнес-середовищі, тобто, чи залишилися вони представниками бізнес-інтересів, займаючи при цьому формальні посади у структурі органів влади.

3. **Опис наявних ресурсів учасників правлячої коаліції, включаючи підконтрольні підприємства.**

4. **Визначення на основі вищевказаних ресурсів інтересів учасників коаліції та можливих тенденцій міської політики.** Інтереси акторів міського режиму найбільш наглядно показуються у тих політичних рішеннях, формування і реалізація яких супроводжується конфліктами.

5. **Порядок денний міської коаліції** [12], оскільки до його формування призводить саме господарська активність ключових акторів міського режиму, а його вдала реалізація до фактичного збільшення матеріальних їх зисків [5]. Джерелом аналізу порядку денного можуть слугувати тексти офіційних, програмних документів міської влади, заяви та інтерв'ю керівників міста та інших політичних акторів.

У теорії міських режимів необхідність для місцевої влади об'єднуватися з бізнесом в коаліції впливає з того факту, що вона, з одного боку, зацікавлена у розвитку міста, але, з іншого – при капіталізмі позбавлена контролю над основними економічними ресурсами. Однак насправді ступінь наявності або відсутності у місцевої влади контролю над економікою може бути різною. Це теж важлива характеристика структурного контексту діяльності міських еліт, оскільки визначає ймовірність утворення коаліцій. Якщо, наприклад, місцева влада безпосередньо контролює значні економічні ресурси, щось на зразок розвиненого «муніципального капіталізму» або «місцево-державного (*local-statist*) режиму», то вона, здебільшого, здатна вирішувати проблеми розвитку самостійно, без коаліції з приватним бізнесом. Якщо, навпаки, позбавлена не тільки прямого контролю, але і важелів непрямого впливу на економіку, оскільки основні повноваження (в сфері податкової політики, планування використання землі та ін.) зосереджені на вищому рівні влади, то місцевий бізнес не зацікавлений в коаліції з такою слабкою владою і схильний звертатися до вищих органів [12].

Загалом можуть формуватись різноманітні моделі взаємовідносин між бізнесом і владою в тих чи інших просторових одиницях (місто або регіон), але на характер цих відносин значний вплив мають такі універсальні змінні, як:

- Ресурсна база міста;
- Домінуюче / залежне становище органів влади;

- Сила / слабкість економічних акторів;
- Ініціативна / реактивна позиція влади у вибудовуванні відносин із бізнесом;
- Готовність влади і бізнесу до взаємних компромісів [9, с. 95].

Американський дослідник країн південно-східної Азії Девід Канг (*David Kang*) розробив типологію взаємовідносин держави і бізнесу навколо комбінації двох параметрів: «сильні/слабкі органи влади» та «сильний/слабкий бізнес» [17, с. 13-18]. Російські дослідники адаптували цю типологію для пояснення взаємовідносин влади та бізнесу локальних режимів у містах (див. табл. 1).

Табл. 1. Моделі взаємовідносин влади і бізнесу на локальному рівні.

	Бізнес	Слабкий	Сильний
Влада			
Сильна		<i>Держава-хижак</i>	<i>Взаємні заручники</i>
Слабка		<i>Laissez-faire</i>	<i>Захоплення держави</i>

Джерело: адаптовано з *Kang D. Crony Capitalism: Corruption and Development in South Korea and the Philippines. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. P. 15.*

Перший варіант – «**державо-хижак**» розповсюджена в тих містах, де місцеві органи влади втрачають мотиви для конструктивної співпраці з бізнесом. Представники влади самостійно контролюють основні економічні ресурси, тому здатні втілювати ключові рішення, в тому числі, здійснювати політику економічного розвитку, без участі бізнес-груп. Останні ж є розрізнені і тому не здатні протистояти місцевим чиновникам. Для багатьох чиновників корупція стає видом «консалтингового бізнесу».

В українській ситуації такий тип взаємовідносин влади і бізнесу може формуватися і в тих містах, де основні економічні ресурси (підприємства, нерухомість, земля та інші природні ресурси) є комунальними, тобто знаходяться у власності громади міста. Але це де-юре, а де-факто основним розпорядником цих ресурсів виступають мер міста, депутати міськради та чиновники. Тобто, посадовці є контролерами головного економічного ресурсу міста, виступаючи, таким чином, окрім політичних локальних акторів, ще й економічними. Наприклад, схожа ситуація склалась в Чернівцях в 2000-х роках, особливо, якщо розглядати ситуацію навколо «Калинівського ринку» – одного з основних комунальних підприємств міста.

Протилежні тенденції демонструє четвертий варіант – поєднання слабкої місцевої влади та сильного бізнесу, або ситуація «**захоплення держави**», коли сильні економічні актори здійснюють суттєвий вплив на політичні рішення місцевої влади, отримуючи при цьому певні вигоди (сприятливе середовище для ведення бізнесу в місті, перспективні земельні ділянки, швидке проходження бюрократичних процедур і т.д.) [3]. В Україні такий варіант можливий в тих містах, де одне підприємство є основним бюджетним наповнювачем чи роботодавцем в межах цього міста, або декілька таких підприємств знаходяться у власності одного бізнесмена.

Наприклад, Рівненська Атомна електростанція (РАЕС) здійснює вагомий вплив на прийняття політичних рішень в своєму місті-супутнику Кузнецовськ (перейменовано у Вараш). Такі висновки можна зробити хоча б з аналізу депутатського корпусу міської ради – із 32 депутатів, мінімум 10 безпосередньо пов'язані з РАЕС, оскільки працюють там [10]. Мер міста періоду 2006-2010 років В. Коровкін впродовж 29 років очолював РАЕС (1973-2002 рр.) [15], а його наступник С. Анощенко також працював в РАЕС, був засновником незалежної профспілки цієї структури. Схожу ситуацію описує В. Гельман в російському місті Череповець, яке є також монопрофільним, оскільки 44% працюючого населення міста зайняті на металургійному заводі, а частка заводу від усього об'єму промислового виробництва в місті складає 84%. Всі мери цього міста

також тісно пов'язані з цим заводом [3], по аналогії з Кузнецовськом. Відмінним є те, що РАЕС є державним економічним актором, а не приватним, однак це не змінює ту ситуацію, що представники цієї структури активно залучені до процесу прийняття рішень у місті. Для подальших емпіричних досліджень у рамках цього варіанту типу взаємовідносин влади і бізнесу цікавими можуть бути випадки міст Дніпропетровська та Донецька.

Теоретично, для міських режимів можливий і другий варіант – «*Laissez-faire*» («політика невтручання»). Його характеризує сусідство в одному місті слабкої влади і бізнесу, що не дозволяє жодній зі сторін домінувати. Такий варіант був зафіксований в деяких країнах, що розвиваються (наприклад, Філіппіни після падіння диктатури Маркоса), а в цілому можливий в інституціонально та політично демократичному контексті.

І третій варіант, який пропонує ситуацію «взаємних заручників»: місцева влада та бізнес володіють приблизно однаковою силою. Міська влада володіє доволі значними бюджетними і земельними повноваженнями, що дає їй змогу активно впливати на економічні процеси та диктувати власні правила гри. Проте приймати повністю самостійні рішення вона не в змозі: багато підприємств (перш за все загальнонаціональні та транснаціональні компанії) знаходяться за межами її контролю. Тому влада і бізнес змушені знаходити точки дотику власних інтересів. Як наслідок, спостерігається активне втручання бізнесу в прийняття політичних рішень на місцевому рівні, особливо це стосується представників тих галузей економіки, які географічно «прив'язані» до міста (будівництво, нерухомість). А це вводить в певну залежність економічних акторів від міської влади, оскільки саме вона виступає основним власником і розпорядником міських земель. В свою чергу, міська влада зацікавлена у залученні зовнішнього капіталу як рушія економічного, і не тільки, розвитку міста. Подібний взаємозв'язок призводить до формування вище згаданих коаліцій зростання («машин росту»). Своєрідною платою за розширення будівництва, залучення інвестицій, збільшення бюджетних надходжень у місто є «тісна забудова» і загроза втрати історичного образу міста, забудова зелених зон [3]. Серед українських міст з огляду на описані ознаки цікавість може викликати столиця Київ та міста Київської області, зважаючи на високу концентрацію загальнонаціональних і міжнародних компаній та високу цінність земельних ділянок; також міста з вагомою історичною та архітектурною спадщиною і які популярні серед туристів (Львів, Одеса).

Отже, бізнес та місцеві органи влади є основними акторами міських політичних режимів, тому аналіз їхніх взаємовідносин багато в чому показуватиме картину прийняття рішень у тому чи іншому місті та дозволить зрозуміти, чому міський простір розвивається саме таким чином і які в ньому тенденції переважають. Розглянуті підходи дослідження міської політики показують загалом розвиток цієї сфери. Виокремлення елементів політико-економічного аналізу міських політичних режимів може слугувати як для подальшого поглиблення теоретико-методологічного інструментарію аналізу міської політики в українських містах, так і власне реалізації емпіричних досліджень. Розгляд типології взаємовідносин бізнесу та міської влади в контексті міських політичних режимів дозволяє проаналізувати інтереси бізнесу та влади, зрозуміти причини прийняття тих чи інших рішень, можливі пріоритети та тенденції міської політики. Зважаючи на становлення і повноцінне формування міської політики як напрямку досліджень у вітчизняній політичній науці, особливо з огляду теорії міських політичних режимів, аналіз взаємовідносин бізнесу та влади в українських містах є, на думку автора, досить перспективним напрямом.

Список використаної літератури

1. Гельман В. Власть, управление и локальные режимы в России: рамки анализа [Электронный ресурс] / В. Гельман // Неприкосновенный запас. – 2010. – № 2. – Режим доступа : http://www.polit.ru/article/2010/05/18/gelman_vlast/ ; Gelman V. Vlast, upravlenie i lokalnye rezhimy v Rossii: ramki analiza [Elektronnyy resurs] / V. Gelman // Neprikosnovennyy zapas. – 2010. – № 2. – Rezhim dostupa : http://www.polit.ru/article/2010/05/18/gelman_vlast/
2. Гельман В. Локальные режимы, городское управление и «Вертикаль власти» в современной России / В. Гельман, С. Рыженков // Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС. – 2010. – Т. 6, № 4. – С. 130-151 ; Gelman V. Lokalnye rezhimy, gorodskoe upravlenie i «Vertikal vlasti» v sovremennoy Rossii / V. Gelman, S. Ryzhenkov // Politicheskaya ekspertiza: POLITEKS. – 2010. – Т. 6, № 4. – S. 130-151
3. Гельман В. Экономические акторы и локальные режимы в крупных городах России [Электронный ресурс] / В. Гельман, О. Бычкова // Неприкосновенный запас. – 2010. – № 2. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nz/2010/2/by7.html> ; Gelman V. Ekonomicheskie aktory i lokalnye rezhimy v krupnykh gorodakh Rossii [Elektronnyy resurs] / V. Gelman, O. Bychkova // Neprikosnovennyy zapas. – 2010. – № 2. – Rezhim dostupa : <http://magazines.russ.ru/nz/2010/2/by7.html>
4. Про місцеві вибори [Електронний ресурс] : Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19/page3> ; Pro mistsevi vybory [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 14.07.2015 № 595-VIII. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19/page3>
5. Левчук П. Європейські міста як коаліції зростання: проблеми та перспективи дослідження / П. Левчук // Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи : матер. III міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 1 березня 2013 р. – Чернівці : Букрек, 2013. – 272 с. ; Levchuk P. Yevropeiski mista yak koalitsii zrostantia: problemy ta perspektyvy doslidzhennia / P. Levchuk // Rozvytok politychnoi nauky: yevropeiski praktyky ta natsionalni perspektyvy : mater. III mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Chernivtsi, 1 bereznia 2013 r. – Chernivtsi : Bukrek, 2013. – 272 s.
6. Ледяев В. Г. Кто правит? Дискуссия вокруг концепции власти Роберта Даля / В. Г. Ледяев // Социологический журнал. – 2002. – № 2. – 32-68 с. ; Ledyayev V. G. Kto pravit? Diskussiya vokrug kontseptsii vlasti Roberta Dalya / V. G. Ledyayev // Sotsiologicheskii zhurnal. – 2002. – № 2. – 32-68 s.
7. Ледяев В. Г. Социология власти. Теория и опыт эмпирического исследования власти в городских сообществах / В. Г. Ледяев; Нац. исслед. ун-т. «Высшая школа экономики». – Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 476 с. ; Ledyayev V. G. Sotsiologiya vlasti. Teoriya i opyt empiricheskogo issledovaniya vlasti v gorodskikh soobshchestvakh / V. G. Ledyayev; Nats. issled. un-t. «Vysshaya shkola ekonomiki». – Moskva : Izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki, 2012. – 476 s.
8. Ледяева О. М. Городская политика: основные подходы / О. М. Ледяева // Вестник МГСУ. – 2002. – № 7. – С. 171-176 ; Ledyayeva O. M. Gorodskaya politika: osnovnye podkhody / O. M. Ledyayeva // Vestnik MGSU. – 2002. – № 7. – S. 171-176
9. Лукс Н. Ю. Модели взаимодействия бизнеса и власти в регионах крайнего севера / Н. Ю. Лукс // Политика. – 2013. – №1. – С. 93-102 ; Luks N. Yu. Modeli vzaimodeystviya biznesa i vlasti v regionakh krainego severa / N. Yu. Luks // Politiya. – 2013. – №1. – S. 93-102
10. Офіційний сайт Кузнецовської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kuznetsovsk-rada.gov.ua/rada.aspx?id=deputat> ; Ofitsiynyi sait Kuznetsovskoi miskoi rady [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.kuznetsovsk-rada.gov.ua/rada.aspx?id=deputat>

11. Офіційний сайт Чернівецької міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chernivtsy.eu/portal/9/872-872.html> ; Ofitsiyni sait Chernivetskoï miskoi rady [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://chernivtsy.eu/portal/9/872-872.html>

12. Тев Д. Политэкономический подход в анализе местной власти. К вопросу о коалиции, правящей в Санкт-Петербурге [Электронный ресурс] / Д. Тев // Политическая экспертиза. – 2006. - № 2. – Режим доступа : <http://www.politex.info/content/view/238/30/> ; Tев D. Politekonomicheskiy podkhod v analize mestnoy vlasti. K voprosu o koalitsii, pravuyashchey v Sankt-Peterburge [Elektronnyy resurs] / D.Tev // Politicheskaya ekspertiza. – 2006. - № 2. – Rezhim dostupa : <http://www.politex.info/content/view/238/30/>

13. Туровский Р. Ф. Региональные политические режимы в России: к методологии анализа / Р. Ф. Туровский // Полис. – 2009. – № 2. – С. 77-95 ; Turovskiy R. F. Regionalnye politicheskie rezhimy v Rossii: k metodologii analiza / R. F. Turovskiy // Polis. – 2009. – № 2. – S. 77-95

14. Шевченко А. С. Державна підтримка розвитку бізнесу як запорука виконання містом своєї економічної функції / А. С. Шевченко // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1. – С. 293-301 ; Shevchenko A. S. Derzhavna pidtrymka rozvytku biznesu yak zaporuka vykonannya mistom svoiei ekonomichnoi funktsii / A. S. Shevchenko // Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. – 2011. – № 1. – S. 293-301

15. Шмирко Л. К. Коровкін Володимир [Електронний ресурс] / Л. К. Шмирко // Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2014. – Т. 14 : Кол-Кос. – С. 548. – Режим доступу : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=5934 ; Shmyrko L. K. Korovkin Volodymyr [Elektronnyi resurs] / L. K. Shmyrko // Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. – Kyiv, 2014. – Т. 14 : Kol-Kos. – S. 548. – Rezhym dostupu : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=5934

16. Domhoff W. The Shortcomings of Rival Urban Theories [Electronic resource] / W. Domhoff. – Mode of access : http://whorulesamerica.net/power/rival_urban_theories.html

17. Kang D. C. Capitalism: Corruption and Development in South Korea and the Philippines [Electronic resource] / D. C. Kang. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – Mode of access : <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001025806.pdf>

18. Mossberger K. The evolution of Urban Regime Theory. The Challenge of Conceptualization / K. Mossberger, G. Stoker // Urban Affairs Review. – 2001. – Vol. 36, No. 6. – P. 810-835.

19. Rodgers S. Urban geography: urban growth machine [Electronic resource] / S. Rodgers. – Mode of access : http://oro.open.ac.uk/14972/1/Rodgers_-_Urban_Growth_Machine.pdf

20. Stone C. Systemic power in community decision making: a restatement of stratification theory [Electronic resource] / C. Stone // The American Political Science Review. – 1980. – Vol. 74, № 4. – P. 978-990. – Mode of access : <http://www.jstor.org/stable/1954317>

Стаття надійшла до редакції: 21.05.2016 р.

A. Kuchuran

BUSINESS AS A POLITICAL ACTOR OF URBAN POLITICAL REGIMES

This study traces the participation of business in political process of the city. Describes the four scientific approaches to analyzing the urban politics: 1) neoliberalism, neo-conservatism and the limited role of the state; 2) political and economic discourse; 3) elitist-pluralist discourse; 4) postmodern approach. The author focuses on the political and economic aspects of these approaches.

The author proposes a political-economic analysis of relations between business and the local government, which consists of five elements: 1) analysis of the general context of urban

political regimes; 2) identification of members of the governing coalition; 3) description available resources members of the governing coalition; 4) Determination of the interests of the coalition members and possible trends in urban policy; 5) agenda of the urban coalition.

The author considers the typology of interaction between business and local government in the context of local political regimes. A significant impact to the nature of the relationship between local government and business has universal variables such as: the resource base of the city; dominant / dependent position of political power; strength / weakness of economic actors; action / reactive power position in building relationships with businesses; the willingness of government and business for mutual compromises.

Keywords: *urban political regime, the business as a political actor, urban authorities, urban policy, the governing coalition.*

УДК 324:321.7

Т.А. Лихацька

ЕЛЕКТОРАЛЬНА УЧАСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ

У статті досліджено взаємозалежність електоральної участі та демократії. Акцентовано увагу на легітимізуючому аспекті електоральної участі та чинниках, що її визначають. Виявлено та обґрунтовано причини різного рівня електоральної активності в країнах, що відрізняються ступенем розвитку демократії.

Ключові слова: *електоральна участь, демократія, легітимізація, легітимність, влада.*

Постановка проблеми. Демократія передбачає наявність інституту вільних, конкурентних виборів. Тому для більшості громадян розвинених демократичних країн участь у виборах є важливою формою політичної участі. Вибори є визначальним чинником легітимації політичної влади. Вони відображають ставлення виборців до політиків, партій, чи врешті до політичної системи загалом. Участь в них тісно пов'язується з такими демократичними принципами як плюралізм, поділ влад, рівність, свобода. В свою чергу цінністю демократії є вільні громадяни, які залучаються до суспільного життя і через громадську участь різносторонньо впливають на нього. Водночас динаміка електоральної участі в країнах з різним рівнем демократії є досить відмінною, а у більшості країн, які вступили на цей шлях, спостерігається тенденція до зниження явки виборців. Це засвідчує не лише рівень масової свідомості виборців, але й специфіку політичного процесу, який проходить в країні. Тому як з теоретичної так і з практично-політичної точок зору зазначена проблема є актуальною.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідження електоральної участі є однією з найважливіших складових політичної та соціальної науки. Відповідні роботи можна розділити на дві основні групи. Перша – це праці, в яких розглядаються загальнотеоретичні і методологічні принципи аналізу електоральної участі. Цими проблемами займалися такі іноземні дослідники як Р. Даль [9], Р. Деггер [2], А. Лейпхарт [12], С. Ліпсет [13], Р. Патнем [15], Дж. Сарторі [16]. Для нас особливо важливими були наукові доробки, в яких висвітлено концептуальні моделі, що дозволяють не лише описувати, а й пояснювати поведінку виборців як детермінанта демократичних процесів. Це, зокрема, праці Н. Ротар [5], В. Бортнікова [1], О. Кулеби, М. Бучина [3], Ю. Шведа [7], Є. Юрійчука [8].